

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Києво-Могилянська академія»
Факультет соціальних наук та соціальних технологій
Кафедра соціології

Кваліфікаційна робота
освітній ступінь—бакалавр

на тему:

**«ПОЛІТИКИ ПОПЕРЕДЖЕННЯ І БОРОТЬБИ ІЗ
СЕКСУАЛЬНИМИ ДОМАГАННЯМИ В УКРАЇНСЬКИХ ЗАКЛАДАХ
ВИЩОЇ ОСВІТИ: ХАРАКТЕРИСТИКИ ДИСКУРСУ»**

Виконала: студентка 4-го
року навчання спеціальності
054 «Соціологія»

Козакевич Таїсія Сергіївна

Керівниця: Марценюк Т.О.
кандидатка соціологічних наук,
доцентка кафедри соціології НаУКМА

Рецензентка: Осипчук А.Д.
кандидатка соціологічних наук,
доцентка кафедри соціології НаУКМА

Кваліфікаційна робота захищена
з оцінкою «_____»

Секретар ЕК: _____

«___» _____ 2020 р.

Київ—2020

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ СЕКСУАЛЬНИХ ДОМАГАНЬ	5
1.1 Сексуальні домагання в контексті феміністичних теорій	5
1.2 Гендероване насилля, гендерована сексуальність та гендерована освіта: точки перетину.....	8
1.3 Результати досліджень з тематики сексуальних домагань в Україні та світі	10
РОЗДІЛ 2. ХАРАКТЕРИСТИКИ ДИСКУРСУ ПОЛІТИК ПОПЕРЕДЖЕННЯ І БОРОТЬБИ ІЗ СЕКСУАЛЬНИМИ ДОМАГАННЯМИ.....	15
2.1 Основні засади дискурс-аналізу як методу якісного дослідження.....	15
2.2 Методологічний підхід до дослідження характеристик дискурсу політик попередження і боротьби із сексуальними домаганнями.....	16
2.3 Бюрократизація, товаризація та приватизація сексуальних домагань в інституційному дискурсі українських закладів вищої освіти	18
2.4 Універсалізація сексуальних домагань як характеристика дискурсу	32
ВИСНОВКИ	36
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	39
ДОДАТОК А.....	44

ВСТУП

Зазвичай, для доведення актуальності певної теми наводять дані зі статистики: кого проблема зачіпає та у яких кількостях. Однак, процес збору статистичних даних щодо сексуальних домагань є ускладнений певними чинниками: навіть за умов, коли постраждала особа свідомо насильницької природи дій щодо неї, владні відносини, у яких вона знаходиться, часто не дають їй змогу надати ситуації розголосу та притягнути насильника до відповідальності. Таким чином владні режими підсилюють непомітність проблеми, приховують її.

Звертаючись до досвіду України, можна побачити, що керівництво українських університетів не вирізняється значною кількістю позитивного досвіду подолання проблеми сексуальних домагань. Зокрема, відомі випадки, коли студентський парламент та адміністрація закладу відкрито відмовлялися розглядати та розслідувати звинувачення студенток стосовно домагань викладача, заохочуючи цькування у бік постраждалих. Має місце також практика співпраці адміністрації із СБУ заради тиску на студентство, задіяне в активізмі, у тому числі феміністичному (Мамай, 2019).

Попри те, що в Україні набувають поширення різноманітні матеріали, що роблять спробу концептуалізувати та пояснити сутність сексуального насильства, як-от кампанії ООН до 16 днів боротьби проти гендерного насильства, лише 57% українців та 60% українок відносять сексуальні домагання до насильства (Саєнко та ін., 2007, с.78). При цьому дане дослідження відносить «натяки на можливість зв'язку сексуального характеру» в окрему від домагань категорію; таку поведінку насиллям вважає лише 29% опитаних.

Таким чином можна побачити, що дослідження на тему сексуальних домагань є необхідними для розуміння ситуації – особливо враховуючи той факт, що проблема є широко замовчуваною. При цьому йдеться не лише про

те, як складно постраждалим говорити про свій досвід, не піддаючи себе ще більшій небезпеці, – йдеться й про нерозуміння явища науковцями. Серед україномовних публікацій на тему домагань, що знаходяться у відкритому доступі (зокрема у базі Google Scholar), значна кількість має юридичне спрямування та звертає увагу, в першу чергу, на формулювання законів та статей. Необхідним є аналіз явища з соціологічної перспективи, такий, що дозволяє переглянути поширені ідеї та з'ясувати, чи відповідають вони реальності.

Об'єктом даного дослідження є політики попередження і боротьби із сексуальними домаганнями українських закладів вищої освіти, предметом – характеристики дискурсу політик попередження і боротьби із сексуальними домаганнями українських закладів вищої освіти.

Метою роботи є встановлення характеристик дискурсу політик попередження і боротьби із сексуальними домаганнями українських закладів вищої освіти.

Завданнями є:

1. Систематизувати теоретичні підходи до явища сексуальних домагань.
2. Виділити основні теми, що є складовими дискурсу політик попередження і боротьби із сексуальними домаганнями.
3. Охарактеризувати дискурс політик попередження і боротьби із сексуальними домаганнями.

Загалом дослідження виконано у рамках критичного методологічного підходу, що дозволяє детальніше поглянути на сенси, вкладені в об'єкт, та здійснити деконструкцію дискурсу.

Методом дослідження є критичний дискурс-аналіз, а емпіричною базою – політики з протидії сексуальним домаганням, прийняті у десяти українських закладах вищої освіти.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ СЕКСУАЛЬНИХ ДОМАГАНЬ

1.1 Сексуальні домагання в контексті феміністичних теорій

Сексуальні домагання є однією з форм гендерно обумовленого насилля. Гендерно обумовлене насилля називають таким через те, що головні причини його існування пов'язані з гендерними владними динаміками.

У рамках різних феміністичних теорій цю динаміку розкривають по-різному. Одними з перших про тему гендерно обумовленого насилля заговорили радикальні феміністки, проливши світло на проблеми домашнього насилля, сексуальних домагань та інших проявів пригнічення, що раніше відносили до приватної сфери (Mann & Patterson, 2016, с.88). Вони стверджували, що гендерна нерівність проявляє себе не лише нерівних правах та публічній сфері, а й у повсякденних взаємодіях жінок та чоловіків. Причиною нерівності в рамках цього підходу є патріархат – тобто влада чоловіків. Він диктує правила усіх відносин в усіх сферах життя – у тому числі у сфері сексуальності. Однією з визначних робіт радикально-феміністичної думки є робота Едріан Річ «Примусова гетеросексуальність» (1980). У ній авторка аналізує контроль над сексуальністю та показує, яким чином він пов'язаний з гендерно обумовленим насиллям.

Одним з недоліків цього напрямку є сфокусованість на пануванні чоловіків як групи над жінками як групою – це ігнорує інші системи нерівності, що перетинаються з сексизмом, у тому числі той факт, що жінки самі можуть виступати агентками пригнічення.

Так, радикальні феміністки часто ігнорували расову нерівність – інколи навіть погіршуючи становище. «Міф про чорного насильника» (Девіс, 2000) ілюструє цю проблему – серед тих, хто активно поширювали

упередження про схильність темношкірих чоловіків до сексуального насильства (а разом з тим і темношкірих жінок до «надто» активної сексуальної поведінки) дуже часто опинялися білі радикальні феміністки. Девіс наводить приклад Сьюзен Браунміллер – авторки «першого наукового внеску в сучасну літературу з проблем сексуального насилля» (2000, с.197). Вона називає працю Браунміллер вражаючою, відзначаючи, однак, наявність расистських ідей в її текстах. Серед них – твердження про те, що сексуальне насилля для темношкірих чоловіків є способом виражати свою вищість, яким вони мусять користуватися через відсутність доступу до «традиційних» методів, тобто тих, що доступні білим чоловікам.

Дещо з іншого боку ця тема була розкрита у роботах постмодерністок. У рамках цього напрямку було деконструювано чимало понять, якими користувалися теоретики до того. Увагу було звернено в першу чергу на дискурсивні влади. Це поняття було запозичене у Мішеля Фуко (1999), який ввів його на позначення влади не як прямого примусу, а як розсіяних, незосереджених в конкретних руках, непомітних влад, що виходять з правил, норм, уявлень тощо. Такі влади хоч і не належать конкретним людям, однак їхнє існування підтримують різноманітні соціальні інститути, що займаються наглядом та покаранням – запроваджують дисципліну. Таке переосмислення влади допомогло дивитися й на гендерні відносини як на сукупність взаємодій, правила яких визначає не так вища інстанція, як норми, що пронизують суспільство загалом. За таких обставин влада виявляється через привілейовані групи, а не належить їм (Маєрчик, Плахотнік & Ярманова, 2017).

Яна Савіцкі (1991) таким чином вбачає цінність теоретичних напрацювань Фуко для дебатів, що відбуваються у феміністичних колах: по-перше, його генеалогічний підхід є важливим для розуміння того, як сексуальність, чи радше навіть сексуальності, історично сконструйована та не є єдиною для всіх жінок чи всіх чоловіків. Расовий вимір є вагомим чинником, коли йдеться про сексуальне насилля та темношкірих чоловіків

чи сексуальне «звільнення» та темношкірих жінок. З цього вона робить висновок про те, що феміністкам варто не зациклюватись на домінантній культурі, а виводити на поверхню «підкорене знання» про замовчувані прояви сексуальності. По-друге, вона зазначає, що фукодінський підхід дозволяє побачити таку поширену помилку феміністок (як радикальних, так і лібертаріанських), як ізолювання сексуальності як основної причини пригнічення жінок. Як наслідок, вони «[...] віднаходять владу в центральному її джерелі та визначають універсальну стратегію отримання контролю над сексуальністю (наприклад, усунути порнографію, порушувати сексуальні табу, виражаючи свої сексуальні бажання). Обидва цих аналітичних підходи є надто спрощеними та редукціоністськими. Сексуальність, хоч і є важливою, – лиш одна з багатьох сфер повсякденного життя, в яких діє влада» (там само, с.228). Таким чином вона закликає до ґрунтовнішого дослідження різноманітних жіночих сексуальних досвідів та уникання універсальних пояснень і бінарних моделей для пояснення пригнічення.

Отже, можна побачити, як інтерпретації гендерного насилля змінюються залежно від логіки теорії, в яку вони вписуються. Від радикального фемінізму до постмодерної думки – погляди на насилля та його місце в загальній концепції зазнавали значних трансформацій. Саме тому варто брати до уваги аргументацію, якою підкріплюють кожну з теорій, а також критику, якої вони зазнають. Помилково було б розглядати сексизм ігноруючи расизм чи аналізувати сексуальне насилля не звертаючи уваги на те, яким чином дискурсивна влада підтримує його існування.

1.2 Гендероване насилля, гендерована сексуальність та гендерована освіта: точки перетину

Як було продемонстровано у попередньому підрозділі, концепції гендерованого насилля та гендерованої сексуальності є нерозривними у тому сенсі, що не можна намагатися пояснити одне, не звертаючи уваги на інше. І насилля, і сексуальність не існують у вакуумі – вони вписані в ширший контекст владних динамік, які впливають на усі сфери життя.

Видатним дослідником того, як гендерні владні відносини визначають різні сфери соціальних взаємодій, є Майкл Кімел. У книзі «Гендероване суспільство» (2003) він описує, як гендер формує те, яким чином функціонують різні інститути – від сім'ї до освіти. Звісно, його увага не оминає й сексуальності та насилля.

Зокрема, згідно з Кімелом, одним з перших місць, де люди стикаються з гендерованим насильством, є навчальна аудиторія, яку він описує, як «сексуально вороже середовище» (там само, с.244). Він цитує низку досліджень, що привернули увагу до широкої поширеності домагань та сексуального цькування в навчальних закладах, значну частку яких, до того ж, складали початкові школи. Ранній вік не є вільним від гендерованих відносин, і вже змалечку дівчата зазнають небажаної уваги, що, до того ж, є сексуалізованою за своєю природою. З часом така динаміка нікуди не зникає, лише стає частиною повсякденного впливу на дівчат, часто змушуючи їх підлаштовувати свій спосіб життя з метою уникнути ризику сексуального насилля (там само, с.358). Основною причиною такої всепроникності насилля Кімел називає гендерну нерівність (с.379).

У підрозділі «Гендероване насильство: інституційна проблема» автор звертає увагу на те, як тісно пов'язані між собою мілітаризація, маскулінізм та насилля. Попри те, що раніше в тексті він неодноразово висвітлював проблему nereгування на сексуальні цькування

адміністраціями навчальних закладів, чіткої концептуалізації насилля як інституційної проблеми поза армією він не надає. Причина, на яку звертається найбільше уваги, – культурні норми та шкідливі моделі маскулінності.

Говорячи однак про зґвалтування, Кімел стверджує, що вони – це «не стільки злочин пристрасті, скільки злочин влади [...]»; це не так вираз палкого бажання, як демонстрування права» (там само, с.397). Саме тому є сенс уважніше розглядати гендерно обумовлене насилля не лише в рамках культурно-соціальних норм, а й там, де наявність владних відносин є експліцитною – у складі інституцій (які не обмежуються армією).

Так, коли йдеться про домагання, фокус часто звертають на конкретні ситуації, а не систему, завдяки якій ці ситуації продовжують відбуватися. Так, наприклад, в інтерв'ю на Громадському радіо (*«Навіщо вчитися такій красивій». Як протидіяти сексуальним домаганням з боку викладача?*, 2019) юристка Олександра Голуб говорить, що проблема полягає в стереотипних поглядах правоохоронців, а рішення – в тому, щоб частіше звертатися до поліції, забезпечувати їх «практикою». На її думку, в Україні існує чимало каналів – керівництва університетів, гарячі лінії, громадські організації тощо – і недостатньо людей, які б ними користувалися. Такий підхід цілком ігнорує владні динаміки, що уможлиблюють сексуальні домагання як такі, та перекладає відповідальність за поточний стан справ на постраждалих.

Цю проблему в рамках університетського середовища розглядає Сара Ахмед (Ahmed, 2019). Вона проблематизує самі шляхи, за допомогою яких інституції (а саме університети) реагують на звинувачення у дискримінації чи домаганнях. Авторка демонструє, що наслідком скарг часто стають заходи, які можна назвати терміном *damage limitation*, тобто обмеження шкоди. Йдеться не про шкоду для постраждалих чи потенційну шкоду для вразливих категорій осіб – йдеться про репутаційну шкоду для самої організації. Одним з виявів обмеження шкоди є невизнання ролі інституції у відтворенні проблеми чи навіть пряме заперечення цієї ролі.

Інституція також може робити вигляд, що вирішує проблему, – наприклад, за допомогою процедури прийняття скарг. Ахмед цитує політику одного з університетів і показує, як університети дивляться на проблеми як на щось, що можна перетворити на рішення та позитивний вплив на імідж, – навіть до того, як самі проблеми було ідентифіковано. При цьому скарги все одно можуть вважатися крайнім заходом, індикатором того, що проблему не вдалося вирішити дружнім способом. І до, і після подання скарги членство інституції може зосереджувати зусилля в першу чергу на тому, щоб уникнути розголосу – як вияв колегіальності, спроба захистити репутацію звинуваченого, уникнути наслідків для університету. При цьому припускається, що є ті, хто втілюють у собі інституцію, а є інші.

Таким чином, всепроникність гендерних відносин в суспільні сфери стосується й того, як взаємодіють освіта, сексуальність та насилля. При цьому мало звертати увагу на те, чому гендероване насилля було здійснено тою чи іншою людиною в тому чи іншому закладі освіти. Важливо розглядати те, яким чином сама інституція побудована так, щоб ті, хто мають владу, при ній залишалися, уникаючи, до того ж, відповідальності за свої дії.

1.3 Результати досліджень з тематики сексуальних домагань в Україні та світі

Певне, одним з найвідоміших теоретиків сексуальності на пострадянському просторі був І.С. Кон. Зокрема, у праці «Людські сексуальності на межі XXI століття» (2002) він писав, що чоловіча сексуальність відзначається рисами завоювання та досягнення, а не емоційної близькості. Чоловіки, згідно з ним, асоціюють сексуальність з маскулінністю, агресією та насиллям.

Якщо розглядати україномовні публікації на тему домагань, то переважно вони або мають юридичну спрямованість (Кісілюк, 2019; Плутицька, 2014), або є студентськими роботами, що здебільшого складаються з перефразування статей, опублікованих на онлайн-ресурсах (Тіщенко, 2017; Юр'єва, 2018). Статей, що якісно розкривають тему з соціологічної перспективи дуже не багато, серед них – публікація Тамари Марценюк «Гендерна дискримінація на ринку праці в Україні (на прикладі сексуальних домагань)» (2008). У ній авторка відзначає розрив між науковими напрацюваннями в галузі та законодавством, зміст якого не враховує актуальний стан справ. Цей стан, згідно з Т. Марценюк, досліджують переважно міжнародні та громадські організації.

Одним з нещодавніх прикладів таких досліджень є аналіз умов навчання в школах, здійснений ГО «Феміністична майстерня» (*Повага до потреб та гідне ставлення*, 2019). Вони виявили, що адміністрація та вчительський колектив почасти зловживають своїми повноваженнями, порушуючи особисті кордони учениць – інколи навіть на законодавчому рівні. Тут можна повернутися до Фуко та його концепції дисциплінування, метою якого є контроль над тілами задля досягнення їх максимальної продуктивності. В умовах шкільного навчання, де до аспекту спостереження додається «особиста відповідальність» школи за учнів й учениць та, часто, інституційно обумовлена безкарність адміністрації, дисципліна може переходити на рівень, що доречно назвати домаганнями.

Розглядаючи дослідження, що було проведено в інших країнах, можна побачити велику кількість робіт, темою яких є саме домагання в університетському середовищі. При цьому вони значно відрізняються між собою за багатьма чинниками, серед яких фокус дослідження та методологія.

Так, існує ряд досліджень, фокусом яких є культура, що уможливорює домагання та згвалтування. Серед них – дослідження Маловіч та Стейк (1990), метою якого було встановлення факту наявності чи відсутності

зв'язку між ставленнями до домагань, самооцінкою та ставленням до гендерних ролей. Групою, найбільш терпимою до домагань, виявилися жінки, що мали високу самооцінку та дотримувалися традиційних уявлень до гендерних ролей. Також, прикладом праці, зосередженої на культурному вимірі, можна назвати факторіальне дослідження сприйняття випадків сексуальних домагань (Reilly et al., 1982), що встановило високий рівень консенсусу щодо того, що визначають як домагання. Подібні результати було отримано й в іншому дослідженні, побудованому за аналогічною моделлю (Weber-Burdin & Rossi, 1982).

Варто зазначити, що дизайн низки досліджень активно зорієнтований на американські реалії вищої освіти. Так, Армстронг, Гамільтон та Свіні (2006) визначають як проблему високий рівень сексуального насилля, здійснюваного щодо жінок у коледжах та університетах, та відсутність задовільного пояснення. При цьому фокус їхнього дослідження – явище зґвалтувань на вечірках (party rape), а пояснення, якого вони досягають звучить таким чином:

Концентрація гомогенного студентства з очікуваннями щодо відвідування вечірок стимулює розвиток сексуалізованих культур однолітків (peer cultures), побудованих довкола статусу. Житлові умови посилюють бажання студентства розважатися у контрольованих чоловіками братствах. Культурні очікування щодо споживання великої кількості алкоголю та довіри іншим на вечірках стає проблемою, коли їх поєднати з очікуваннями стосовно жінок, які мають бути приємними та покірними щодо чоловіків. (с. 484)

Тобто механізми, за допомогою яких автори пояснюють насилля в навчальних закладах, спираються в першу чергу на особливості конкретних структур, а отже можуть стосуватися лише тих середовищ, де такі структури існують і є настільки ж важливими.

Братства як об'єкт дослідження опиняються в центрі багатьох теорій – деякі автори навіть переносять на них концепти, що в інших контекстах застосовують для опису цілих суспільств. Так, Пеггі Рівз Сандей (1996) аналізує культуру братств, спираючись на поняття схильних до зґвалтувань та вільних від зґвалтувань культур.

Можна також виділити жанр досліджень, сфокусованих на аналізі інституційних практик, що підтримують існування домагань. При чому методи таких досліджень теж помітно різняться: від дискурс-аналізу (Clair, 1993) до особистого інтерв'ювання (Kihnley, 2000). Такі підходи дозволяють комплексно оцінити проблему: Кінлі демонструє, як адміністрація, маючи чесні наміри боротися з домаганнями, наштовхується на іманентний інституційний конфлікт між бажанням усунути проблему та відгородити себе від відповідальності. Клер, у свою чергу, демонструє та називає практики, за допомогою яких інституції підтримують статус-кво.

Починаючи з кінця 20 століття значна частина організацій, до яких належать і університети, почали трансформуватися з агентів публічної юридичної системи у «приватні юридичні системи з власним правом», що виражається у розповсюдженні практики вирішення суперечок у приватному порядку та відновленні практики впровадження приватних регулюючих політик

(Edelman & Suchman, 1999, с. 941). У зв'язку з появою приватної охорони, власної системи санкцій та процедур вирішення конфліктів в університетах ці інституції отримують можливість вирішувати суперечки власними силами та не звертатися до публічних судів (Siegelman & Donohue, 1990).

Таким чином, теоретичний огляд дає зрозуміти, що підходи до визначення гендерно обумовленого насильства, зокрема сексуальних домагань, різняться. Різні феміністичні підходи по-різному розуміють, що таке гендерно обумовлене насилля, чому воно відбувається та яким є його місце в ширшому контексті гендерних відносин. У той час, як певні аспекти

цих підходів можуть бути актуальними, інші є застарілими, якщо не відверто дискримінаційними проти інших груп.

Кожен підхід до розуміння сексуальних домагань має певні ширші теоретичні імплікації, тому в рамках цієї роботи сексуальні домагання визначено як прояв гендерно обумовленого насилля, що включає в себе небажані дії сексуального характеру (у тому числі вербальні), існує завдяки нерівним владним гендерним динамікам, які, до того ж, допомагає підтримувати. Дослідження сексуальних домагань передбачає застосування концепції дискурсивних влад. При цьому потрібно усвідомлювати, що гендерно обумовлене насильство не є єдиним проявом існування дискурсивних влад.

Важливо також зазначити, що, попри характерну «розсіяність» дискурсивних влад, те, які з них є домінантними, дуже сильно залежить від діяльності інституцій. Саме тому не можна говорити про сексуальні домагання, не говорячи про інституційні практики, що підтримують існування насильства, та цілі, заради яких ці практики існують.

РОЗДІЛ 2.

ХАРАКТЕРИСТИКИ ДИСКУРСУ ПОЛІТИК ПОПЕРЕДЖЕННЯ І БОРОТЬБИ ІЗ СЕКСУАЛЬНИМИ ДОМАГАННЯМИ

2.1 Основні засади дискурс-аналізу як методу якісного дослідження

У термінах соціології документами є об'єкти, створені для збереження певної інформації на кшталт журналів, фотографій, щоденників, листів тощо. Особливість документів полягає у тому, що вони існують незалежно від того, досліджують їх чи ні, а не створюються за дослідницьким запитом (Bryman, 2012). Документи створюються поза контекстом соціальних досліджень, а отже дані, які вони містять, не є реакцією на «подразники» дослідницької методології на кшталт питань інтерв'юера до респондента. У рамках даного дослідження аналіз документів було виконано за допомогою дискурс-аналітичного підходу.

Термін «дискурс» походить з напрацювань континентальних філософів – наприклад, у Фуко він є «терміном, який вказує на спосіб, у який конкретний набір лінгвістичних категорій, що стосуються об'єкта та шляхи його зображення створюють рамки, у яких ми осмислюємо цей об'єкт» (Bryman, 2012, с. 528). Дискурс стосовно певного об'єкта визначає, якими є його характеристики та як з ним треба взаємодіяти. У зв'язку з соціальним контекстом, вбудованим у сприйняття певного явища, складові дискурсу можуть сильно впливати на те, яким чином воно буде сприйматися у суспільстві.

Дискурс-аналіз дає можливість досліджувати різні форми комунікації. У порівнянні з аналізом розмов, який фокусується на розмовах, що виникають природним чином, для дискурс-аналізу є значно менше критеріїв

відбору до текстів, які можуть стати об'єктом дослідження (Bryman, 2012). З точки зору теоретико-методологічних засад дискурс-аналізу, мова є не нейтральним засобом описання навколишнього світу, а напряду на нього впливає. Задачею дискурс-аналізу є виявлення того, яким чином «версії світу, суспільства, подій та внутрішніх психологічних світів виробляються у дискурсі» (Potter, як процитовано у Bryman, 2012, с. 528).

Критичний дискурс-аналіз є одним з типів дискурс-аналізу, який робить акцент на присутніх у мові владних відносинах. В основі критичного дискурс-аналізу лежить бачення Фуко дискурсу як ресурсу влади, що є присутнім у мові та уможлиблює різні дисциплінарні практики (1977). У зв'язку з цим представники критичного дискурс-аналізу звертають увагу на пов'язаність дискурсів з соціальними структурами та присутніх у них владних відносинах (Reed, 2000).

2.2 Методологічний підхід до дослідження характеристик дискурсу політик попередження і боротьби із сексуальними домаганнями

Для проведення аналізу було обрано політики, ухвалені в десяти українських закладах вищої освіти (надалі Політики А-3 та Університети А-3 відповідно). Головним критерієм виступала доступність: по-перше, практика введення таких політик в Україні є відносно новою (перша була запроваджена в грудні 2018 року в НаУКМА), а отже не є універсально поширеною. По-друге, не можна виключати ймовірності, що існують політики, прийняті у закладах на організаційному рівні та не викладені у вільний доступ.

Варто зазначити також, що серед проаналізованих політик є і та, що була прийнята в НаУКМА. Першопочатково розглядалася можливість її виключення в інтересах дослідницької етики, однак в процесі виконання дослідження стало відомо, що деякі із закладів освіти ґрунтували свої

політики саме на ній, а отже це, по-перше, не досягло б бажаної мети, і, по-друге, позбавило б можливості проаналізувати те, наскільки важливими вони вважали ті чи інші елементи.

Іншими університетами, чії політики було розглянуто в рамках даного аналізу, стали Національний технічний університет «Дніпровська політехніка», Одеський державний університет внутрішніх справ, Рівненська медична академія, Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця, Мукачівський державний університет, Сумський національний аграрний університет, Вінницький торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету та Київський університет імені Бориса Грінченка.

Щодо підходу до самого аналізу, то було застосовано підхід Р.П. Клер, яка у 1993 році дослідила інституційний дискурс американських університетів Великої десятки. Зокрема, вона звертала увагу на те, яким чином дискурс бере участь у бюрократизації, товаризації та приватизації сексуальних домагань. Основною характеристикою бюрократизації є підхід інституцій до проблеми сексуальних домагань як до чогось, що можна вирішити за допомогою низки процедур, що контролюють та раціоналізують домагання. Товаризація сексуальних домагань проявляється як у ставленні до інформації про них як до чогось, що є ринковою цінністю, так і в ставленні до самих домагань як до товару. Тут йдеться про опис домагань як таких, які можна прийняти або не прийняти. Врешті-решт, приватизація описує такий підхід до говоріння про домагання, коли, попри їхнє існування у публічній сфері, їх розглядають як щось особисте, таке, що стосується лише конкретної людини та конкретної ситуації, таке, що не має полишати дверей закладу.

Згідно з Клер, ці основні теми набувають конкретних форм в інституційному дискурсі. Серед цих форм – дискурс сприйняття як належного (taken-for-granted discourse), дискурс стратегічної невизначеності

(strategic ambiguity) та обмежувальний (exclusionary) дискурс. Для дискурсу сприйняття як належного характерним є прийняття імпліцитних уявлень про те, яким чином мають відбуватися ті чи інші процеси, коли йдеться про притаманні їм владні відносини. Дискурс стратегічної невизначеності містить у собі такі твердження, що можуть бути неоднозначно інтерпретованими залежно від того, які погляди та наміри має аудиторія. Обмежувальний дискурс проявляється у включенні в текст лише певної частини усієї інформації, виключенні деталей чи навіть важливих аспектів наративу таким чином, що висвітлює лише фрагмент повної картини. Таким чином цей підхід дозволяє визначити характеристики дискурсу, звертаючись до конкретних способів, якими в тексті закріплюються ті чи інші теми.

2.3 Бюрократизація, товаризація та приватизація сексуальних домагань в інституційному дискурсі українських закладів вищої освіти

Чи не найбільш всепроникним способом того, як проявляється обмежувальний дискурс, є концептуалізація самих сексуальних домагань. Від того, яким чином їм дають визначення, залежить те, які дії та/або слова адміністрація офіційно визнає порушенням, а отже й те, які дії та/або слова залишаються поза наративом.

Так, в Університеті Г таким чином визначають межі сексуальних домагань:

«Сексуальні домагання - дії сексуального характеру, виражені словесно (погрози, залякування, непристойні зауваження) або фізично (доторкання, поплескування), що принижують чи ображають осіб, які перебувають у відносинах трудового, службового чи іншого підпорядкування». (Політика Г).

За незначних відмінностей таке визначення фігурує майже в усіх проаналізованих політиках. Загалом воно уникає деяких поширених обмежень, як-от встановлення потенційної постраждалої особи як жінки, а особи, що здійснює домагання, як чоловіка. З таким застарілим визначенням під час свого дослідження зіткнулася Клер (1993). Вона також згадує іншу можливу пастку: виключення ситуацій, коли домагання здійснюються не до підлеглих, а до рівних за посадою чи, навіть, самими підлеглими. Для опису таких випадків, згідно з нею, можна використовувати поняття “peer harassment” та “contraharassment”. Можна побачити, що наведене визначення підкреслює наявність відносин підпорядкування як необхідну умову для того, щоб дії вважалися домаганнями. Щоправда, фраза «іншого підпорядкування» не є конкретною і залишає простір для інтерпретації.

Однак, вже згаданий Університет Г відрізняється тим, що включає до визначення домагань ще один пункт, а саме:

«Небажані сексуальні дотики, прохання про сексуальні послуги та інші візуальні, словесні чи фізичні вчинки сексуального характеру є сексуальними домаганнями, коли:

явно пропонується, що подання або відмова від поведінки буде фактором для прийняття академічних чи трудових рішень;

поведінка має на меті чи є наслідком необґрунтованого втручання у навчальну чи робочу діяльність людини або створення умов залякування чи ворожості щодо навчання або роботи». (Політика Г).

Таке визначення вписується в обмежувальний дискурс, формуючи штучно завужені уявлення про сексуальні домагання. Воно виключає всі випадки домагань, під час яких насильник не зазначає експліцитно наслідків відмови від тієї чи іншої поведінки. Окрім того, саме вже припущення про те, що домагання мають місце лише тоді, коли з ними пов'язані певні академічні чи трудові рішення, означає що сама по собі небажана поведінка сексуального характеру не є достатньою підставою, щоб вважати такі дії протиправними.

До того ж, фраза *«має на меті чи є наслідком необґрунтованого втручання»* змушує припускати, що існують випадки, коли таке втручання можна вважати обґрунтованим. Таке формулювання є також прикладом дискурсу сприйняття як належного: імпліцитно приймається, що, якщо мали місце сексуальні домагання, постраждала особа є певною мірою відповідальна за те, що сталося, – а інакше у насильника не було б підстав здійснювати насильство.

Пункт, згідно з яким потрібно довести, що особа, яка вчиняє домагання, має на меті *«створення умов залякування чи ворожості щодо навчання або роботи»* також значно зменшує кількість випадків, що можуть вважатися домаганнями в цьому університеті. Таке визначення передбачає необхідність доведення конкретної інтенції, що означає потребу в ще більшій кількості доказів, які має надати постраждала сторона.

Клер також пропонує включати до обмежувального дискурсу такі способи формулювань, коли агента дії виключено з обговорення. Вона цитує працю, у якій йдеться про те, що це є виявом пригнічення (Penelope, 1990, як цит. Clair, 1993), та наводить такий приклад: *«[...] у реченні «жінку було зґвалтовано» відсутня ідентифікація гвалтівника. Натомість, жінка видається водночас суб'єктом та об'єктом дії»* (Clair, 1993, с.135). Приклади такого виключення зустрічаються і в текстах аналізованих політик: фрази на кшталт *«відбулося порушення», «із дня вчинення діяння», «ситуації, що виникла у зв'язку з сексуальними домаганнями»* не містять ані об'єкта, ані суб'єкта – дії відбуваються самі собою, фактично набувають ролі агентів.

В одній з політик йдеться також про те, що звіт про випадок порушення має містити *«ім'я людини, яка, можливо, відчула заборонену дискримінацію або сексуальну поведінку, ім'я ймовірної відповідальної сторони»* (Політика Г). Тут дія – відчуття поведінку, а не її вчинити, тобто фокус переноситься з порушника на постраждалу сторону. Варто також відзначити вживання слова «можливо» – таке формулювання зайвий раз акцентує увагу на тому, що здатність «об'єктивно» довести те, що

домагання (чи дискримінація) мали місце, є хиткою. Це є ще одним прикладом того, як проявляється дискурс сприйняття як належного.

Ще одним проявом обмежувального дискурсу Клер визначає заклик університетів використовувати лише формальні організаційні шляхи реагування на сексуальні домагання. Вона аргументує це тим, що така риторика залишає поза увагою інші опції, серед яких – державні агенції, правозахисні та жіночі організації тощо. Якщо говорити про прояви цього в даних політиках, то прикладом згадки про інші способи реагування на сексуальні домагання може слугувати така цитата:

«Застосування положень даної Політики не виключає можливість застосування норм чинного законодавства щодо захисту особою її прав». (Політика А).

Таке формулювання не виключає існування інших опцій, однак прямо їх і не описує. Звісно, варто зазначити, що політика за своїм призначенням є документом, що стосується саме внутрішньо організаційних шляхів реагування, але вона все одно є основним джерелом інформації щодо сексуальних домагань в університеті.

Університет Г відрізняється тим, що приділяє дещо більше уваги тому, якими є опції дій постраждалої особи:

«Особа, яка зазнає дискримінацію, утиск, сексуальні домагання, перебуваючи у безпосередній небезпеці або спостерігаючи її стосовно інших осіб може:

- зателефонувати за номером 112, 102;*
- перейти до безпечного місця та звернутися до офіційних осіб, кому можна довіряти;*
- скористатися Скринькою довіри (електронна пошта [...]) яка діє і для студентської, і для професорсько-викладацької спільноти;*
- звернутись до відповідного деканату, керівництва Академії, голови або членів Комісії, територіального відділу поліції».* (Політика Г).

Водночас навіть такий відносно детальний перелік є обмежувальним у тому сенсі, що він лишає поза увагою неурядові організації, що є не власне адміністрацією університету. Заклик звернутися до третіх осіб хоч і є нетиповим, все ж обмежує коло цих осіб лише офіційними, сприяючи бюрократизації процесу захисту своїх прав.

Однією з тем-лейтмотивів політик, згідно з Клер, є «скажи ні». Серед імплікацій, що породжує цей заклик, – ідея про те, що наполегливість, порівняно з «пасивністю» є вирішенням проблеми, так само як і вербальна дія порівняно з невербальною. Дискурс сприйняття як належного тут виявлено таким чином, що свідчить про припущення, ніби постраждала особа *не* сказала ні, а отже є частково відповідальною у разі, якщо дії щодо неї не було припинено. Припускається також, що у результаті відмови домагання продовжуватися не будуть. Клер також відносить «скажи ні» до обмежувального дискурсу, адже він виключає інші можливі способи реагування на домагання.

«Також задля дотримання власних прав особа, яка вважає, що щодо неї мають місце сексуальні домагання, заохочується безпосередньо та невідкладно повідомити особу, яка вчиняє відповідні дії, про необхідність їх негайного припинення». (Політика А).

Ця цитата є прикладом того, як проявляється «скажи ні» у тексті. Подібні фрази містяться також у Політиках Е, Є та Ж. Таке формулювання містить припущення про те, що насильник не є свідомим характеру своїх дій, що вони є просто небажаними, а не вписаними у конкретні владні динаміки. Це переносить події в площину сексуальної згоди загалом, не враховуючи того, що вони відбуваються в навчальному закладі. До того ж, як вже було зазначено Клер, тут присутній аспект перекладення відповідальності на постраждалу особу.

Окрім того, таким чином проявляється й товаризація сексуальних домагань: їх подають як щось, від чого можна просто відмовитися. Бюрократизація ж постає водночас у декілька способів. По-перше, «скажи

ні» змальовує задіяних осіб як раціональних акторів, у яких виникла проблема в комунікації. По-друге, домагання постають нейтральною поведінкою, якою можна маніпулювати.

Варто також зазначити, що пропонуючи особисту конфронтацію та подання скарги як два основних шляхи вирішення проблеми, автори політики сприяють приватизації сексуальних домагань – процесу, у рамках якого випадки домагань індивідуалізуються та вирішуються один на один між постраждалою та винною особами (за участю інституції чи без).

Ще одним способом, за допомогою якого у текстах постає бюрократизація домагань є використання нейтральної лексики, що розглядає насильника та постраждалу особу як рівних акторів. Такі фрази як *«[к]омітет [...] надає консультації обом сторонам», «сторони, залучені до даного випадку»* змальовують ситуацію як конфлікт, де немає винних. Причини цього конфлікту, до того ж, не є зовнішніми – він виник між двома сторонами і між ними ж і має бути вирішеним. Окрім того, припускається, що сторони ці заслуговують на рівне до себе ставлення, як-от отримання консультацій. Тобто ситуація виглядає так, неначе і постраждала особа, і порушник однаково потребують допомоги від інституції.

Однією з наскрізних тем, що виділяє Клер, є також заклик вести записи (“keep a record”). Вона зазначає, що бюрократизація тут проявляється у прямому, відповідному веберіанській традиції сенсі, коли письмове підтвердження слів важить більше, аніж усне, що саме по собі не заслуговує на довіру.

Прикладом такого ставлення до інформації у тексті може слугувати цитата: *«[с]карга подається [...] у письмовій формі (в електронному або паперовому вигляді)»* (Політика А). Відсутність опції подання скарги усно вказує на бюрократизацію процесу – він вважається дієвим тільки тоді, коли лишає по собі письмові документальні згадки.

Окрім того, скарга *«повинна містити опис порушення права особи, зазначення моменту (часу), коли відбулося порушення, факти і можливі докази, що підтверджують скаргу»* (Політика А). Такі вимоги відділяють явище сексуальних домагань від їхньої емоційної складової, змушуючи постраждалих переказувати події у формальному, насиченому фактами стилі. Домагання не сприймаються як щось травматичне – радше, як абстрактна проблема, що потребує вирішення за допомогою конкретної процедури.

Клер також пропонує розглядати необхідність документації як чинник товаризації сексуальних домагань. Вона вказує на існування відносин обміну, у рамках яких письмовий документ (і лише він) може бути обміняним на увагу інституції до проблеми. При цьому його цінність, а отже й імовірність отримати бажану реакцію з боку організації, визначається наявністю чітких фактів, доказів, що вказують на достовірність скарги.

Загалом метою процедур часто постає прагнення інституцій втримати інформацію в обмеженому колі осіб. Таким чином відбувається приватизація сексуальних домагань. У рамках так званої неформальної процедури порушник не лише не несе відповідальності за вчинені дії – інформація про те, що сталося, не полишає відповідального органу. При чому йдеться знову ж таки про письмовий документ (спільне рішення) – те саме вирішення проблеми, метою якого є бюрократизованість процесу. Припускається, що домагання не є системним явищем, чи серйозним порушенням взагалі, а радше непорозумінням, яке можна вирішити компромісом для сторін. Це також нагадує і товаризацію, адже такий підхід до концептуалізації ситуацій є поширеним в економіці, у тому числі в теорії ігор. Припускається, що й випадки сексуальних домагань можна прирівняти до моделі, у якій є два актори, що мають певні інтереси, які можна зрівноважити оптимальним шляхом.

При цьому постає й дискурс стратегічної невизначеності. У «правилах» цієї економічної «гри» вказано лише, що метою є *«вирішення*

ситуації» (Політика А). Таке формулювання може бути інтерпретовано по-різному, залежно від того, хто саме здійснює інтерпретацію: імовірно, адміністрація університету, постраждала особа та особа, що вчинила домагання, матимуть різні очікування щодо того, якими мають бути результати «вирішеної ситуації».

Зазначено, що таке вирішення не включатиме в себе дисциплінарних наслідків для порушника, тобто те, якими взагалі вони можуть для нього бути, лишається невідомим.

Загалом дискурс неодноразово набуває форми стратегічної невизначеності, коли йдеться про те, які заходи буде вжито щодо порушника.

«У разі, якщо дискримінація або сексуальне домагання вчинені, Академія діє так, щоб їх припинити, запобігти їх повторенню та вжити відповідні заходи» (Політика Г).

До того ж поширеною практикою виявилось посилення на заходи, передбачені законодавством, без уточнення, якими саме вони можуть бути.

«Порушення вимог данного (sic!) Положення створюють підстави для проведення службової перевірки, розслідування та притягнення винних осіб до передбаченої законодавством відповідальності». (Політика В).

«За результатами розгляду скарги керівництво університету приймає рішення в межах чинного законодавства». (Політика В).

«На підставі рішення Комісії керівництво Університету приймає рішення, відповідно до чинного законодавства України та притягає винних працівників до дисциплінарної або матеріальної відповідальності». (Політика Д).

Попри уточнення щодо видів відповідальності, остання наведена цитата також є прикладом стратегічної невизначеності, адже те, якими бувають дисциплінарні наслідки, від чого залежить їхня суворість та якою є процедура з їхнього застосування, лишається відкритим до інтерпретування.

Те саме стосується й матеріальної відповідальності: немає згадок про те, яким способом призначають її розмір та як відбувається процес виплати.

Оприлюднення інформації відбувається у вигляді звіту, що знову ж таки є проявом бюрократизації, в якому зазначається кількість скарг та їх узагальнений зміст. Тобто має місце квантифікація домагань (Клер, 1993) та збереження анонімності порушників, якщо лише їх не було звільнено.

Приватизація сексуальних домагань постає ще й у тому, які загалом є опції щодо того, як вчиняти у випадку домагань. Як вже зазначалося, внутрішні політики містять пропозиції лише щодо того, як вирішувати подібні ситуації за допомогою власне університетських механізмів, що саме по собі є заохоченням розв'язання проблеми «за зачиненими дверима». Однак навіть всередині інституції алгоритм можливих дій побудований таким чином, щоб за можливістю уникнути введення в силу мір покарання проти звинуваченої особи. Так, у Політиках А, Б, В, Г, Е, Є та Ж зазначено, що після подання скарги та зустрічі з відповідальним органом, постраждала особа може обрати неформальну чи формальну процедуру, або ж відмовитися від «необхідності реагування», тобто визнати, що проблеми немає.

У цьому випадку обмежувальним дискурсом є те, що інформації щодо того, якими можуть бути причини вибору третьої опції, у тексті немає, а отже їх інтерпретація залишається за кожною конкретною особою. Таким чином це є й проявом дискурсу стратегічної невизначеності.

Оскільки обмежувальним дискурсом вважають включення в текст лише певної частини усієї інформації, доречно розглядати, які елементи тексту були свідомо виключені авторами тих політик, що значною мірою ґрунтуються на політиці, прийнятій у НаУКМА.

Перш за все, на увагу заслуговує той факт, що в Університеті Б було значно скорочено період проведення «розслідування» – з тридцяти-шістдесяти днів він перетворився на п'ятнадцять без можливості подовження. Причини таких змін можна розглядати з декількох сторін: по-

перше, метою може бути встановлення чітких часових рамок заради уникнення ситуації, коли інституція не повинна негайно реагувати на наявність проблеми, а бюрократичні структури змушують постраждалу особу довгий час добиватися розгляду справи. Так, аналізуючи заклик вести записи, Клер робить висновок, що він вказує на те, що оперативних дій від офіційних структур можна не чекати, а від постраждалої особи очікується готовність пройти не через один, а через декілька формальних каналів. Таким чином, обмеження періоду реагування можна розглядати як спробу уникнути бездіяльності бюрократичних структур.

З іншого боку, постає питання про те, чому для досягнення цієї мети Університету Б недостатньо лише обмеження періоду реагування. Скорочення часу, виділеного на отримання інформації від постраждалої особи, звинуваченої особи та третіх осіб, може так само й свідчити про небажання інституції виділяти надто багато ресурсів для вирішення проблеми. Враховуючи дискурсивне панування презумпції невинуватості, що проявляється у текстах, цілком імовірно, що значне скорочення періоду внутрішнього розслідування ускладнить процес доведення постраждалою особою пережитих нею домагань.

Ще одним фрагментом тексту, що було виключено Університетом Б, є такий пункт:

«У разі необхідності, з метою попередження гендерної дискримінації Комітет надає консультативну підтримку студентським організаціям та структурним підрозділам НаУКМА». (Політика А).

Його виключення дозволяє зробити припущення про зміщення фокусу з попередження домагань на боротьбу з їхніми проявами. Окрім того, зосередження виключно на механізмах реагування на скарги сприяє бюрократизації сексуальних домагань: їх не сприймають як системну проблему, якій потрібно активно протистояти, а радше як один з процесів, з яким пов'язані конкретні процедури.

Найбільше уваги тому, яким чином має, згідно з адміністрацією, відбуватися процес запобігання сексуальним домаганням, приділяється в політиці університету Д. Більше сторінки друкованого тексту там виділено для того, щоб описати *«шляхи попередження конфліктних ситуацій»*, яких дотримується (чи планує дотримуватися) заклад. Варто зазначити, що цей пункт, як і вся політика, висвітлює сексуальні домагання, відносячи їх до багатьох інших видів конфліктних ситуацій. При цьому саме поняття конфлікту визначено як *«процес крайнього загострення суперечностей та боротьби двох чи більше сторін у розв'язанні значущої для них проблеми, який супроводжується негативними емоціями і вимагає розв'язання; це зіткнення інтересів осіб і груп, їхній ідей, протилежних поглядів, потреб, оцінок, рівня прагнень, домагань тощо»*.

Визначення домагань як «загострення суперечностей» та виділення їхніх причин як «зіткнення інтересів» тривіалізує явище домагань, сприяючи його бюрократизації.

Щодо того, яких засобів пропоновано вживати заради попередження домагань (у числі інших «конфліктів»), то ними є не конкретні кроки з чітко прописаними шляхами втілення, а радше список цінностей, яких дотримується (принаймні, згідно з політикою) заклад освіти. Прикладом таких цінностей є:

- «- довіра у взаємовідносинах здобувачів вищої освіти, працівників, членів колективу та підрозділів;*
- обґрунтована вимогливість до підлеглих у виконанні ними трудової і виробничої дисципліни;*
- справедлива винагорода за працю (моральне і матеріальне заохочення);*
- постійна турбота про задоволення потреб та інтересів здобувачів вищої освіти, аспірантів, докторантів, працівників Університету;*

- *дотримання принципу соціальної справедливості в будь-яких рішеннях, що стосуються інтересів колективу й особистості»* (Політика Д).

Ці та інші формулювання, що входять до списку, є яскравим проявом дискурсу стратегічної невизначеності. Зокрема, такі поняття, як «довіра у взаємовідносинах» та «справедлива винагорода» є відкритими до інтерпретації та не передбачають конкретних механізмів того, як функціонує організація.

Якщо говорити про *«напрямки з попередження конфліктної ситуації»*, яким слідує заклад, то вони відзначаються схожим рівнем абстрактності:

«1) створення об'єктивних умов, що перешкоджають виникненню і деструктивному розвитку передконфліктних ситуацій;

2) оптимізація організаційно-управлінських умов створення й функціонування організацій;

3) усунення соціально-психологічних причин конфліктних ситуацій;

4) нейтралізація особистісних причин виникнення конфліктних ситуацій». (Політика Д).

Такі пункти справді широко охоплюють чинники існування сексуальних домагань в закладах освіти, однак вони знову ж таки ніяк не вказують на те, як ці процеси відбуваються чи можуть відбуватися в реальності. Прагнення адміністрації створити «об'єктивні умови», за яких в організації не виникає проблем, ніяк не говорить про те, що саме є цими об'єктивними умовами.

Одним з проявів дискурсу сприйняття як належного Клер називає негласне припущення про наявність владних повноважень. Ця дискурсивна форма «мимохідь закріплює статус-кво так, наче це є природним порядком речей» (с.132). Вона також цитує Мамбі (1987), який демонструє, як дана форма дискурсу проявляє себе в організаційних наративах, що виявляють та закріплюють владні структури. Припускається, що прийняття рішень на

організаційному рівні має підпорядковуватися певній ієрархії, у якій більша відносна важливість рішення означає звернення до вищих рівнів ланцюгу інстанцій. Клер застосовує це до теми сексуальних домагань, вказуючи на те, що факт відповідальності менеджменту за написання, поширення та забезпечення дотримання політик сприймається як належна. Припускається, до того ж, що метою цих політик є дотримання інтересів підлеглих.

Сприйняття ієрархій за належне можна побачити і в політиках українських закладів вищої освіти – прикладом цього є сама наявність поділу процедур на так звану формальну та неформальну у закладах А, Б, В, Г, Е, Є та Ж. Однією з відмінностей між ними є те, наскільки високо в ієрархії знаходяться задіяні офіційні актори. Так, якщо під час дотримання неформальної процедури рішення приймається лише за участі спеціально створеного органу, то формальний шлях передбачає задіяність і вищого керівництва. Винятком є Університет Б, де скаргу одразу пропонують надсилати на електронну поштову скриньку ректора, який згодом мусить передати її на розгляд спеціально створеної комісії, тобто вниз за ієрархією.

Ієрархія проявляється також у тому, кому в структурі доручено розгляд справ, а кому – введення в дію наслідків. Так, поширеною виявилася модель, за якої спеціально створений для розгляду ситуацій, пов'язаних з домаганнями, орган займається процесами, пов'язаними з «розслідуванням», але остаточне рішення щодо необхідних заходів приймають вже вищі керівні органи університету. У Політиці Б, наприклад, використано формулювання *«на підставі рішення Комісії ректор університету приймає відповідні рішення»*, що містить одразу декілька імплікацій. По-перше, і щодо Комісії, і щодо ректора вживано слово «рішення», яке не концептуалізовано та є прикладом дискурсу стратегічної невизначеності. Декілька інстанцій одна за одною приймають певні «рішення», однак реальну силу має лише остаточне слово ректора – те, наскільки він має керуватися «підставою», ніде не зазначено. Така модель

реагування приймає за належне не лише існування ієрархії, а й те, що врешті-решт реальні повноваження має лише одна людина, що знаходиться на її верхівці.

Спробою спротиву зосередження влади в одних руках можна вважати демократизацію процесу прийняття рішень спеціальними органами. Університет Г, наприклад, зазначає в політиці те, яким чином Комісія досягає консенсусу:

«Комісія приймає рішення відкритим голосуванням. Рішення вважається прийнятим, якщо його підтримало понад 51% членів/членкинь Комісії». (Політика Г).

Університет Д у своїй політиці дещо підважує уявлення про ієрархію як про невід'ємну частину адміністративного процесу боротьби з домаганнями:

«Важливою умовою запобігання конфліктним ситуаціям у соціальнопедагогічному процесі в Університеті є відмова від авторитарної системи управління педагогічним процесом, конфліктологічна поінформованість суб'єктів навчального процесу Університету, а також формування їхньої культури спілкування». (Політика Д).

Попри згадане вже прирівнювання сексуальних домагань до різних типів конфліктних ситуацій, такий підхід можна вважати спробою системного погляду на проблему.

Однією з відмінностей між формальним та неформальним видами процедур є те, що, за умов здійснення домагань щодо неповнолітньої особи, доступною є тільки опція формальної процедури. Це має під собою низку припущень: по-перше, про те, що ситуації, коли постраждалими є особи повнолітні, є менш важливими і не потребують втручання керівництва. По-друге, про те, що неповнолітній особі бракує агентності, аби вирішувати ситуацію один на один з порушником, і задіяння інших осіб є необхідним – на відміну від випадків, коли домагання здійснюються щодо повнолітніх осіб. Окрім того, варто зазначити, що при розгляді ситуацій вчинення

домагань щодо неповнолітніх «обов'язковим» (Політики А, Б, В, Г, Е, Є та Ж) є задіяння батьків або піклувальників таких осіб. Тут за належне сприймається перейняття частини цієї агентності батьками або піклувальниками, їхнє право бути задіяними. До того ж припускається, що батьки в такому випадку діятимуть у найкращих інтересах своєї дитини. Загалом така різниця у ставленні до неповнолітніх осіб вкладається в ідею про те, що сексуальність особливо тоді потребує законного захисту, коли йдеться про дітей (Рубін, 1992).

2.4 Універсалізація сексуальних домагань як характеристика дискурсу

Клер говорить також про стратегію, що називають «універсалізація» – явище, коли сексуальні домагання поєднують з іншими порушеннями, як от расовою дискримінацією. Універсалізація розмиває сприйняття сексуальних домагань як окремої проблеми, що має конкретні причини.

Прояви універсалізації неодноразово постають у текстах політик українських закладів освіти. Так, політики університетів В та Д навіть не містять у назві вказівки на сексуальні домагання як явище, про яке йтиметься тексті. Політика В є «Положенням про вирішення конфліктних ситуацій [...]», Політика Д – положенням «Про політику та процедури врегулювання конфліктних ситуацій [...]». Вживання поняття «конфлікт» щодо домагань є також проявом бюрократизації, адже в такій інтерпретації домагання постають нейтральним явищем, де немає винних та яке можна «врегулювати».

Загалом, так чи інакше універсалізація проявляється в текстах усіх політик, переважно у вигляді об'єднання сексуальних домагань та дискримінації та подання їх як однієї цілісної проблеми.

«[П]ідтримуються [...] заходи, проекти та ініціативи щодо профілактики дискримінації за різними ознаками і сексуальних домагань серед усіх учасників освітнього процесу [...]». (Політика Г).

У даному прикладі йдеться про профілактику дискримінації не лише за ознакою статі, що ще більше розмиває межі проблеми, на боротьбу з якою направлена політика. В Університеті Г, у свою чергу, «дискримінація за різними ознаками» є концептуалізованою, а її визначення містить майже півтора десятка різноманітних ознак.

«Академія забезпечує навчання та роботу, що є вільними від дискримінації, сексуальних домагань, залякувань чи експлуатації». (Політика Г).

«Дискримінація – ситуація, за якої особа та/або група осіб за їх ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, віку, інвалідності, етнічного та соціального походження, громадянства, сімейного та майнового стану, місця проживання, мовними або іншими ознаками, які були, є та можуть бути дійсними або припущеними (далі – певні ознаки), зазнає обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами і свободами в будь-якій формі». (Політика Г).

Деякі університети включають до своїх політик також і булінг, так само ставлячи його в один перелік поруч із сексуальними домаганнями.

«Здобувачі вищої освіти (далі – ЗВО) та працівники [Університету В] мають право на захист під час освітнього процесу та праці від приниження честі та гідності, будь-яких форм насильства, булінгу (цькування), сексуальних домагань та дискримінації за будь-якою ознакою». (Політика В).

«[...] негайно реагувати на випадки дискримінації, сексуальних домагань, булінгу та інших проявів неетичної поведінки у порядку, передбаченому цим Положенням [...]». (Політика З).

В останній наведеній цитаті можна побачити, як домагання, дискримінацію та булінг узагальнюють як парасолькове поняття «неетична

поведінка», тобто по суті визначають ці явища як порушення норм поведінки, а не прояви проблем, що існують на системному рівні та становлять реальну небезпеку для вразливих категорій осіб. В одному з університетів до списку проблем, з якими покликана боротися прийнята політика, додано також і корупцію:

«Університет засуджує корупцію, дискримінацію, сексуальні домагання на робочому місці або в освітньому процесі та зобов'язується сприяти протидії цим явищам». (Політика Д).

Варто зазначити, що у дослідження Клер авторка не зупиняється на універсалізації як на визначній характеристиці дискурсу. Можна припустити, що причиною цього є значно довша, порівняно з Україною, історія впровадження політик, зосереджених саме на сексуальних домаганнях. Як наслідок, адміністрації американських закладів вищої освіти можуть бути менш схильні прирівнювати домагання до «неетичної поведінки».

Отже, тексти політик політики попередження і боротьби із сексуальними домаганнями українських закладів вищої освіти характеризуються вираженістю в них дискурсу сприйняття як належного, дискурсу стратегічної невизначеності та обмежувального дискурсу, що сприяють бюрократизації, товаризації та приватизації сексуальних домагань. Ці дискурси проявляються в тому, яким чином складені політики, яка інформація до них входить, яка – лишається поза ними, на які проблеми звертається увага. Так, поширеним виявилось явище універсалізації – об'єднання сексуальних домагань з низкою інших проблем та написання політик, достатньо широких для того, щоб їх можна було застосовувати не лише до явища сексуальних домагань, а й до явищ дискримінації, булінгу, корупції тощо.

Названі дискурси проявляються в тому, яким чином сексуальні домагання концептуалізують, який алгоритм дій пропонують постраждалим, які права та обов'язки бере на себе організація, які існують

процедури боротьби з конкретними випадками домагань та які заходи запобігання домаганням є запропоновано.

ВИСНОВКИ

Сексуальні домагання є проявом гендерно обумовленого насилля, що включає в себе небажані дії сексуального характеру (у тому числі вербальні), існує завдяки нерівним владним гендерним динамікам та водночас є механізмом закріплення цих динамік. Останнім часом реакцією адміністрацій українських університетів на це явище стає впровадження політик з попередження і боротьби із сексуальними домаганнями.

У рамках даної роботи було використано дискурс-аналітичний підхід з метою визначення основних характеристик дискурсу, підтримуваного шляхом затвердження офіційних університетських політик. Було проаналізовано десять текстів політик, прийнятих у десяти закладах вищої освіти.

Для аналізу було використано підхід Робін Клер, яка виділила такі процеси за участі дискурсу, як бюрократизація, товаризація та приватизація сексуальних домагань. Також до аналізу було залучено запропоновані нею концептуалізації таких форм дискурсу, як дискурс сприйняття як належного, дискурс стратегічної невизначеності та обмежувальний дискурс.

Загалом усі названі форми дискурсу тією чи іншою мірою проявляються у текстах політик українських університетів, сприяючи бюрократизації, товаризації та приватизації сексуальних домагань. Зокрема, поширеним проявом бюрократизації є зображення домагань у нейтральному, беземоційному вигляді, де вони виступають різновидом конфліктів та можуть бути вирішені за допомогою інституційної медіації інтересів задіяних акторів. Актори, у свою чергу, неодноразово постають як раціональні учасники відносин обміну, що сприяє товаризації домагань. Серед інших чинників товаризації – надання цінності конкретним способам подання інформації та сприйняття домагань як чогось, що можна прийняти або не прийняти.

Процедури реагування на сексуальні домагання значною мірою сприяють і їхній приватизації – починаючи з того, що механізми є переважно направлені на вирішення проблемних ситуацій у межах інституцій. До того ж спостерігається заохочення вирішення ситуацій на міжособистому рівні, що індивідуалізує явище домагань, зводячи його до одиничних проблемних випадків.

В окремих політиках згадано позаінституційні (у значенні позауніверситетські) опції, які має постраждала від домагань особа, однак не детальніше, аніж згадка про їхнє існування. Винятком є університет, в політиці якого наведено перелік з можливих дій, втім відсутність інформації про неадміністративні чи недержавні джерела допомоги все одно свідчить про бюрократизацію та приватизацію сексуальних домагань.

Окрему увагу було приділено ролі дискурсивних влад у підтриманні чинних гендерних динамік. Незважаючи на те, що офіційні університетські політики є виявом влади у класичному сенсі, те, що увійшло чи не увійшло в їхній склад залежить від того, які дискурси щодо домагань є поширеними загалом. Окрім того, заклади освіти є одними з джерел влади, що дисциплінує – згідно з фукодівською традицією, у їхніх інтересах полягає контроль тіл з метою підвищення їхньої продуктивності.

Особливо ефективним для утвердження дискурсивних влад виявилася така форма дискурсу як дискурс сприйняття як належного – він є не лише механізмом закріплення дійсних уявлень про місце ієрархічної влади у регулюванні дій, пов'язаних із сексуальними домаганнями, а й механізмом збереження статусу-кво у ширшому сенсі. Дискурс сприйняття як належного є способом утвердження поширених стереотипів, серед яких уявлення про відповідальність постраждалої особи за вчинені щодо неї домагання.

Дискурс стратегічної невизначеності у текстах проявляється через застосування нечітких формулювань, які можуть бути проінтерпретовані по-різному залежно від інтересів та очікувань особи, що здійснює

інтерпретацію. Цей дискурс має місце там, де йдеться про процедури обробки скарг та прийняття відповідних заходів.

Для проявів обмежувального дискурсу характерним є включення в текст лише певних фрагментів усієї інформації, уникнення деталей таким чином, що формує в аудиторії конкретні уявлення про описуване явище. У текстах політик це постає як використання неповних, штучно звужених визначень того, чим є сексуальні домагання. Так само до обмежувального дискурсу належать формулювання, що уникають згадок про агентів вчинення домагань та зосереджуються натомість на постраждалих особах, створюючи враження, що домагання є явищами, які здійснюються стосовно когось, але не кимось. Такі способи приватизації домагань як згадки виключно про формальні організаційні шляхи реагування також є проявом обмежувального дискурсу.

Емпірична база дозволяє також побачити підтвердження тезам, що висувалися раніше в роботі: в текстах політик, як і в медіа, сексуальні домагання постають як окремі ізольовані випадки, а не системна проблема. Пропонуються механізми розв'язання конкретних ситуацій, а механізми зміни системи обмежуються заходами з просвітницької діяльності, при чому лише в декількох закладах освіти. Так само спостерігається і перекладення відповідальності за боротьбу з домаганнями на самих постраждалих.

Врешті-решт, у текстах політик можна спостерігати явище універсалізації сексуальних домагань – говоріння про них у контексті інших проблем, таких як булінг, дискримінація чи загалом інтерперсональні конфлікти. Такий підхід тривіалізує домагання, заважає цілеспрямовано звертати увагу на їхні причини та детально підходити до боротьби з ними.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Дэвис, А. (2000). (PDF) Гапова Е.И., Усманова А.Р. (сост.)—Антология гендерной теории | Olga Shnayder—Academia.edu.
- Кіммел, М. (2003). *Гендероване суспільство.* / переклад з англ. С. Альошкіної. – Київ: Сфера, 2003. – 490 с.
- Кісілюк, Е.М. (2019). Кримінально-правова протидія сексуальним домаганням. Матеріали X Всеукраїнської науково-теоретичної конференції (Київ, 22 листопада 2019 року). (сс.73-77). Київ
- Кон, И. С. (2002). *Человеческие сексуальности на рубеже XXI века // В поисках сексуальности / Под ред. Е. Здравомысловой и А. Темкиной.* СПб.: Изд-во «Дмитрий Буланин». 2002, С. 24-46.
- Маєрчик, М., Плахотнік, О., & Ярманова, Г. (2017). *Гендер для медій. Підручник із гендерної теорії для журналістики та інших соціогуманітарних спеціальностей* | Київ: КРИТИКА.
- Мамай, А. (2019). *Страх і ненависть у вишах: Цькування, погрози, СБУ.* Commons. <https://commons.com.ua/uk/universytet-studenty-aktyvizm-tsenzura-naoma/>
- Марценюк, Т. (2008). *Гендерна дискримінація на ринку праці в Україні (на прикладі сексуальних домагань).* Наукові записки НаУКМА. Соціологічні науки. Том 83. с 50-55.

«Навіщо вчитися такій красивій». Як протидіяти сексуальним домаганням

з боку викладача? (2019). Громадське радіо.

[https://hromadske.radio/podcasts/harassment/navishcho-vchytysya-takiy-](https://hromadske.radio/podcasts/harassment/navishcho-vchytysya-takiy-krasyviy-yak-protydiaty-seksualnym-domaganniam-zi-storony-vykladacha?fbclid=IwAR2fV8CO9XGP_z-PBK1PPycmQ4R4OJiDrzuEvb0S-sackQeO5c5mkQncfWY)

[krasyviy-yak-protydiaty-seksualnym-domaganniam-zi-storony-](https://hromadske.radio/podcasts/harassment/navishcho-vchytysya-takiy-krasyviy-yak-protydiaty-seksualnym-domaganniam-zi-storony-vykladacha?fbclid=IwAR2fV8CO9XGP_z-PBK1PPycmQ4R4OJiDrzuEvb0S-sackQeO5c5mkQncfWY)

[vykladacha?fbclid=IwAR2fV8CO9XGP_z-](https://hromadske.radio/podcasts/harassment/navishcho-vchytysya-takiy-krasyviy-yak-protydiaty-seksualnym-domaganniam-zi-storony-vykladacha?fbclid=IwAR2fV8CO9XGP_z-PBK1PPycmQ4R4OJiDrzuEvb0S-sackQeO5c5mkQncfWY)

[PBK1PPycmQ4R4OJiDrzuEvb0S-sackQeO5c5mkQncfWY](https://hromadske.radio/podcasts/harassment/navishcho-vchytysya-takiy-krasyviy-yak-protydiaty-seksualnym-domaganniam-zi-storony-vykladacha?fbclid=IwAR2fV8CO9XGP_z-PBK1PPycmQ4R4OJiDrzuEvb0S-sackQeO5c5mkQncfWY)

Плутницька К.М. (2014). Запобігання примушуванню до вступу в статевий

зв'язок у контексті міжнародно-правових зобов'язань України.

Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.:

Юриспруденція. № 12 Том 2. 114-116

Повага до потреб та гідне ставлення: Чого бракує українським школяркам.

(2019). Commons. [https://commons.com.ua/uk/chogo-brakuye-](https://commons.com.ua/uk/chogo-brakuye-ukrayinskim-shkolyarkam/)

[ukrayinskim-shkolyarkam/](https://commons.com.ua/uk/chogo-brakuye-ukrayinskim-shkolyarkam/)

Саєнко, Ю. І., United Nations Development Programme, Office in Ukraine, &

Центр соціальних експертиз і прогнозів (Інститут соціології НАН

України). (2007). *Гендерні стереотипи та ставлення громадськості*

до гендерних проблем в українському суспільстві. Програма розвитку

ООН в Україні, Програма рівних можливостей ПРООН: Інститут

соціології НАН України, Центр соціальних експертиз.

Тіщенко, Ю.О. (2017). Сексуальні домагання як гендерна проблема.

Гендерна політика очима української молоді: XI Регіональний

конкурс молодих вчених, Харків, 237-243

- Фуко, М. (1999). *Надзирать и наказывать. Рождение тюрьмы*. Ad Marginem.
- Юр'єва, А.С. (2018). Запобігання сексуальних домагань на роботі - гендерний компонент. Гендерна політика очима української молоді : XII Регіональний науковий конкурс молодих вчених, Харків. 186-191
- Ahmed, S. (2019, Лютий 15). Damage Limitation. *Feministkilljoys*.
<https://feministkilljoys.com/2019/02/15/damage-limitation/>
- Armstrong, E. A., Hamilton, L., & Sweeney, B. (2006). Sexual Assault on Campus: A Multilevel, Integrative Approach to Party Rape. *Social Problems*, 53(4), 483–499. <https://doi.org/10.1525/sp.2006.53.4.483>
- Bryman, A. (2012). *Social Research Methods*, 4th Edition. New York: Oxford University Press.
- Clair, R. P. (1993). The Bureaucratization, Commodification, and Privatization of Sexual Harassment through Institutional Discourse: A Study of the Big Ten Universities. *Management Communication Quarterly*, 7(2), 123–157.
<https://doi.org/10.1177/0893318993007002001>
- Edelman, L.B., Suchman, M.C. (1999). When the “haves” hold court: Speculations on the organizational internalization of law. *Law and Society Review*. c. 941–991.
- Foucault, M. (1977). *Discipline and Punish*. Harmondsworth: Penguin.

- Kihnley, J. (2000). Unraveling the Ivory Fabric: Institutional Obstacles to the Handling of Sexual Harassment Complaints. *Law & Social Inquiry*, 25(01), 69–90. <https://doi.org/10.1111/j.1747-4469.2000.tb00151.x>
- Malovich, N. J., & Stake, J. E. (1990). SEXUAL HARASSMENT ON CAMPUS. *Psychology of Women Quarterly*, 14(1), 63–81. <https://doi.org/10.1111/j.1471-6402.1990.tb00005.x>
- Mann, S. A., & Patterson, A. S. (2016). *Reading Feminist Theory: From Modernity to Postmodernity*. Oxford University Press.
- Mumby, D. K. (1987). The political function of narrative in organizations. *Communication Monographs*, 54, c. 113-127
- Pateman, C., & Shanley, M. L. (Ред.). (1991). *Feminist interpretations and political theory*. Pennsylvania State University Press.
- Penelope, J. (1990). *Speaking freely: Unlearning the lies of the father's tongue*. New York: Pergamon.
- Potter, J. (1997). ‘Discourse Analysis as a Way of Analysing Naturally Occurring Talk’, in D. Silverman (ed.), *Qualitative Research: Theory, Method and Practice*. London: Sage.
- Reed, M. (2000). ‘The Limits of Discourse Analysis in Organizational Analysis’, *Organization*, 7: 524–30
- Reilly, T., Carpenter, S., Dul, V., Bartlett, K., & Brewer, M. B. (1982). The Factorial Survey: An Approach to Defining Sexual Harassment on Campus.

Journal of Social Issues, 38(4), 99–110. <https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.1982.tb01912.x>

Rich, A. (1980). Compulsory Heterosexuality and Lesbian Existence. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 5(4), 631–660. <https://doi.org/10.1086/493756>

Rubin, Gayle. (1992) Thinking Sex: Notes for a Radical Theory of the Politics of Sexuality. *Pleasure and Danger: Exploring Female Sexuality*. Ed. Carole S. Vance. London: Pandora. c. 267-293.

Sanday, P. R. (1996). Rape-Prone Versus Rape-Free Campus Cultures. *Violence Against Women*, 2(2), 191–208. <https://doi.org/10.1177/1077801296002002006>

Siegelman, P., Donohue, JJ III. (1990). Studying the iceberg from its tip: A comparison of published and unpublished employment discrimination cases. *Law and Society Review*. c. 1133–1170

Weber-Burdin, E., & Rossi, P. H. (1982). Defining Sexual Harassment on Campus: A Replication and Extension. *Journal of Social Issues*, 38(4), 111–120. <https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.1982.tb01913.x>

ДОДАТОК А.

**ПОЛІТИКА ПОПЕРЕДЖЕННЯ І БОРОТЬБИ
ІЗ СЕКСУАЛЬНИМИ ДОМАГАННЯМИ В НАУКМА**

У своїй діяльності НаУКМА дотримується законодавства України в сфері забезпечення гендерної рівності та протидії дискримінації, зокрема, Конституції України (1996), Закону України “Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків” (2005), Закону України “Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні” (2012) та керується цією *Політикою попередження і боротьби із сексуальними домаганнями в НаУКМА*.

Загальні положення

НаУКМА засуджує гендерне насильство, у тому числі, сексуальні домагання на робочому місці та в освітньому процесі, та зобов’язується сприяти протидії цьому явищу. З метою попередження сексуальних домагань в НаУКМА заборонені:

- дискримінаційні висловлювання (які містять образливі, принижуючі твердження щодо осіб на підставі статі, зовнішності, одягу, сексуальної орієнтації тощо);
- утиски (небажана для особи та/або групи осіб поведінка, метою або наслідком якої є приниження їхньої людської гідності за певними ознаками або створення стосовно такої особи чи групи осіб напруженої, ворожої, образливої або зневажливої атмосфери);
- мова ненависті (висловлювання, що містять образи, погрози чи заклики до насильства щодо певної особи чи груп) на підставі статі.

Політика попередження і боротьби із сексуальними домаганнями в НаУКМА (далі Політика) застосовується під час працевлаштування, трудових відносин, оплати праці, навчального процесу НаУКМА тощо.

Для цілей даного документу сексуальними домаганнями вважаються дії сексуального характеру, виражені словесно (погрози, залякування, непристойні/небажані пропозиції та/або зауваження, жарти, повідомлення та листи, демонстрація зображень тощо) або фізично (небажані доторкання та поплескування тощо), що принижують чи ображають особу, яка перебуває у відносинах трудового, службового, матеріального чи іншого підпорядкування. НаУКМА зобов'язується дотримуватися *Політики попередження і боротьби із сексуальними домаганнями в НаУКМА* під час трудових відносин та навчального процесу. Адміністрація та Керівництво структурних підрозділів НаУКМА зобов'язані проводити внутрішні інформаційні та просвітницькі кампанії, спрямовані на підвищення рівня обізнаності трудового колективу та студентства щодо попередження сексуальних домагань.

Комітет з попередження і боротьби із сексуальними домаганнями (далі Комітет) відповідає за поширення інформації про *Політику попередження і боротьби із сексуальними домаганнями в НаУКМА*, проводить навчання трудового колективу та студентства щодо попередження сексуальних домагань, надає інформаційну та консультативну підтримку керівництву структурних підрозділів щодо попередження сексуальних домагань, отримує і розглядає скарги щодо порушення *Політики попередження і боротьби із сексуальними домаганнями в НаУКМА*.

Комітет з попередження і боротьби із сексуальними домаганнями є постійно діючим комітетом при Президентові НаУКМА. **Комітет** зобов'язаний у своїй роботі дотримуватись засад поваги до приватного життя та захисту персональних даних.

Комітет з попередження і боротьби із сексуальними домаганнями складається з чотирьох осіб (декан/ка студентів, два викладачі/чки НаУКМА – фахівців/фахівчинь з гендерної тематики з різних кафедр, а також представник/ця Студентської колегії). Склад **Комітету** затверджується керівництвом університету НаУКМА раз на три роки.

Комітет має право подавати пропозиції щодо вдосконалення даної *Політики* та інших внутрішніх положень та процедур щодо *попередження і боротьби із сексуальними домаганнями*.

У НаУКМА передбачено два шляхи реагування на випадки вчинення сексуальних домагань – формальний та неформальний. У разі можливості, сторони, залучені до даного випадку, заохочуються вирішувати ситуацію, що склалась, неформальних шляхом.

Застосування положень даної *Політики* не виключає можливість застосування норм чинного законодавства щодо захисту особою її прав.

Подання скарги щодо сексуальних домагань

Якщо працівник/студент або працівниця/студентка НаУКМА вважають, що щодо них в університеті було порушено *Політику попередження і боротьби із сексуальними домаганнями в НаУКМА*, він або вона можуть подати скаргу. Також задля дотримання власних прав особа, яка вважає, що щодо неї мають місце сексуальні домагання, заохочується безпосередньо та невідкладно повідомити особу, яка вчиняє відповідні дії, про необхідність їх негайного припинення.

Скарга подається до **Комітету з попередження і боротьби із сексуальними домаганнями** у письмовій формі (в електронному або паперовому вигляді) і повинна містити опис порушення права особи, зазначення моменту (часу), коли відбулося порушення, факти і можливі докази, що підтверджують скаргу. Скарга може бути подана протягом 30

днів із дня вчинення діяння або з дня, коли повинно було стати відомо про його вчинення.

Скарга може бути надіслана на електронну поштову скриньку декана студентів або керівника студентського відділу кадрів/відділу кадрів. У зазначених підрозділах, а також офісі психолога-консультанта повинні знаходитись скриньки для подання письмових скарг. Зазначені підрозділи невідкладно (протягом робочого дня) передають отримані скарги **Комітет з попередження і боротьби із сексуальними домаганнями**.

Розгляд скарги щодо сексуальних домагань

Попередні консультації зі скаржником/скаржницею

Після отримання скарги **Комітетом** та проведених консультації зі скаржником/скаржницею з представниками **Комітету**, скаржник/скаржниця може обрати наступні способи вирішення ситуації щодо сексуального домагання:

1. неформальна процедура
2. формальна процедура
3. відмова від необхідності реагування

1. Неформальна процедура

Комітет (представник комітету) отримує в письмовій формі від скаржника/скаржниці уточнюючі та додаткові деталі, пов'язані із сексуальним домаганням, зокрема дата, місце, час, особи, залучені до ситуації, свідки тощо.

Протягом 10 робочих днів **Комітет** зустрічається з особою, на дії якої було подано скаргу, та ознайомлює її зі змістом скарги.

Протягом тридцяти днів **Комітет** проводить зустрічі зі скаржником/скаржницею, відповідачем/відповідачкою, свідками та іншими особами, які можуть надати необхідну інформацію. Строк розгляду може бути продовжено не більше ніж на 60 днів, з прийняттям відповідного рішення комітету. У разі необхідності Комітет може запитувати додаткову

інформацію, а також звертатися за консультацією та/або інформацією до працівників НаУКМА, які є незацікавленими особами у ситуації, що розглядається. Комітет вивчає скаргу, надає консультації обом сторонам, пропонує способи вирішення ситуації, що виникла у зв'язку з сексуальними домаганнями (які не передбачають прийняття адміністративних/дисциплінарних рішень керівництва університету/структурного підрозділу).

У разі досягнення спільного рішення, воно оформляється в письмовій формі та підписується скаржником/скаржницею, відповідачем/відповідачкою.

Примірник такого спільного рішення повинен зберігатися в Комітеті протягом п'яти років.

2. формальна процедура

Формальний шлях реагування на сексуальні домагання здійснюється в разі:

- 2.1. якщо скаржником/скаржницею обрано формальну процедуру;
- 2.2. відмови відповідача/відповідачки від неформальної процедури;
- 2.3. якщо шляхом неформальної процедури не було досягнуто спільного рішення;
- 2.4. якщо сексуальні домагання здійснювалися щодо неповнолітньої особи;
- 2.5. якщо скарга була подана безпідставно.

Комітет в межах формальної процедури після отримання скарги обов'язково інформує керівництво університету. Протягом 10 робочих днів проводиться засідання Комітету на якому вирішується чи скарга дійсно стосується сексуальних домагань і чи її розгляд належить до компетенції Комітету.

Протягом тридцяти днів **Комітет** від дня отримання скарги проводить зустрічі зі скаржником/скаржницею, відповідачем/відповідачкою, свідками та іншими особами, які можуть надати необхідну інформацію. Строк розгляду може бути продовжено не більше ніж на 60 днів, з прийняттям відповідного рішення комітету. У разі необхідності **Комітет** з гендерної політики може запитувати додаткову інформацію, а також звертатися за консультацією та/або інформацією до працівників НаУКМА, які є незацікавленими особами у ситуації, що розглядається.

Висновок **Комітету** щодо відповідності скарги та рішення комітету щодо ситуації описаної в скарзі готується в межах встановлених строків та подається невідкладно керівництву університету, скаржнику/скаржниці, відповідачу/відповідачці.

На підставі рішення **Комітету** керівництво університету приймає відповідні рішення, передбачені та дозволені законодавством, зокрема скасування доплат до зарплати зі спецфонду працівника/працівниці, винесення догани або звільнення працівника/працівниці, відрахування студента/студентки тощо.

У разі, якщо скарга щодо вчинення сексуальних домагань стосується неповнолітньої особи, **Комітет** обов'язково проводить зустрічі з батьками (законними представниками) неповнолітньої особи.

Моніторинг дотримання Політики з попередження і боротьби із сексуальними домаганнями

У кінці календарного року **Комітет з попередження і боротьби із сексуальними домаганнями НаУКМА** готує і оприлюднює для спільноти НаУКМА щорічний звіт який містить, зокрема, наступні дані:

- проведені Комітетом з попередження і боротьби із сексуальними домаганнями, навчання щодо попередження сексуальних домагань;

- проведені структурними підрозділами тренінги, навчання щодо попередження сексуальних домагань;
- кількість скарг щодо сексуальних домагань: загалом та по структурних підрозділах;
- аналіз питань, що були порушені у скаргах, поданих до **Комітету з попередження і боротьби із сексуальними домаганнями в НаУКМА**;

Вимоги до змісту друкованих матеріалів і публічних висловлювань

Задля поширення *Політики попередження і боротьби із сексуальними домаганнями в НаУКМА* у власних онлайн і друкованих матеріалах, а також публічних висловлюваннях працівників НаУКМА:

- забороняється вживання дискримінаційної лексики, дискримінаційних висловлювань та мови ненависті (стосовно осіб чи групи осіб на основі статі);
- заохочується (у випадку доречності) наголошення на важливості принципів гендерної рівності та недискримінації;
- у аналітичних матеріалах (у випадку доречності) допускається можливість презентувати дані, беручи до уваги гендерну та недискримінаційну компоненти аналізу (наприклад, презентувати дані, дизагреговані за статтю). Допускається спільний розгляд таких випадків з Комітетом з етики наукових досліджень НаУКМА

Загалом в основних напрямках діяльності та в аналітичних матеріалах основних проектів НаУКМА зобов'язується дотримуватися *Політики попередження і боротьби із сексуальними домаганнями в НаУКМА*.

Студентські організації та структурні підрозділи НаУКМА повинні дотримуватися у своїй діяльності, публічних висловлюваннях

(повідомленнях) та публічних матеріалах засад гендерної недискримінації. У разі необхідності, з метою попередження гендерної дискримінації **Комітет** надає консультативну підтримку студентським організаціям та структурним підрозділам НаУКМА.

Керівництво НаУКМА має право в разі порушення вищезазначених положень щодо засад гендерної дискримінації вживати адміністративних заходів.

Про вищезазначені порушення, вчинені студентськими організаціями та структурними підрозділами, інформація надається **Комітету** через електронну поштову скриньку декана студентів або керівника студентського відділу кадрів/відділу кадрів.